

Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı

Abdurrahman Güzel

Akçağ Yayınevi, Ankara [1999], 680 sayfa.

Dinî-tasavvufî Türk edebiyatı, Türk edebiyatı tarihinin farklı sınıflamaları sonucu şimdiye kadar divan ve halk edebiyatının bir kolu olarak düşünüle gelmiş ve bu edebiyatların bir alt başlığı olarak kabul edilmiştir. Bu eserde ise söz konusu edebiyat yeni bir bakış açısı ile ele alınmış ve müstakil bir kimlik olarak ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Abdurrahman Güzel, dinî-tasavvufî edebiyatı hem İslâm öncesi hem de İslâmî dönem Türk edebiyatının bir parçası olarak görmekte ve ortaya çıktığı dönemlere bağlı olarak halkın hem dinî hem de millî zevklerini yansıttığını söylemektedir. Bu yaklaşımın bir uzantısı olarak yazar "Türk milletinin dinî ve millî yönünü bütünleştiren dinî-tasavvufî edebiyat, aynı zamanda kendi bünyesinde bulunan divan ve halk edebiyatını da birleştirerek avam ve havas arasında bir kültür köprüsü kurar" (s. 1) demektedir. Yazar bugüne kadar yapılan Türk edebiyatı sınıflamalarını hatalı bulur. Gerçekte müstakil ve daha güçlü bir kimliğe sahip olan dinî-tasavvufî edebiyat bu hatalı sınıflamalardan dolayı hep gölgede kalmış, kendi önem ve değerini yeterince açığa çıkaramamıştır. Bunu eleştiren yazar alternatif olarak gördüğü kendi tasnifini de ortaya koyar (s. 42-43). Ona göre divan ve halk edebiyatının dinî-tasavvufî edebiyattan farkı toplumun her kesimine hitap ediyor olması ve hitap ediş amacıdır. "Dinî-tasavvufî Türk edebiyatı şairlerin şiirlerinde 'fikrî unsur' ile 'dinî vecd'in ön planda olduğu ve bunların yalnız bir grubu değil bütün halk-cumhuru hedef alıp Türk toplumunda birleştirici-bütünleştirici bir rol aldıkları her zaman görülmektedir. Halbuki divan ve halk şiirleri halk-cumhuru değil belirli aristokrat grupları hedef kitle olarak seçtikleri için kitlelerin birleştirilmesinde gerekli bir fonksiyon gösterememişlerdir" (s. 30). Ancak bilindiği gibi divan edebiyatının toplumdan kopukluğu tartışmalı bir konudur. Yazar, bu konuyu enine boyuna incelemek yerine kendi argümanını peşinen ortaya koymuş görünmektedir.

Böyle bir yaklaşımla eseri kaleme alan yazar, konu üzerinde çalışmaya devam ettiğini ve üç ciltlik bir seri oluşturmayı amaçladığını da belirtir. Yayımlanan I. cilt eserin giriş bölümü olup hem dinî-tasavvufî edebiyat konusunda genel bilgi sahibi olmak isteyen araştırmacıların, hem her seviyedeki Türk dili ve edebiyatı bölümü öğrencilerinin, hem de detaylı bilgi arayan akademisyen araştırmacıların istek ve ihtiyaçlarına cevap vermeye amaçlamaktadır. Bununla birlikte gerek ortaya koyduğu yöntem gerekse kullandığı malzemenin tahlil biçimi daha ziyade bir antoloji mahiyetinde kalmıştır.

Söz konusu I. cilt, söz başı ve dört bölümden oluşur. Söz başında, okuyuculara bu edebiyatın kimliği ve üstlendiği misyon hakkında bilgi verilirken çalışmaya duyulan ihtiyaç izah edilir. Ne yazık ki bu bölümde imlâ hataları çok fazladır. Yazarın kullandığı üslup ise, akademik olmaktan çok hamâsi görünmektedir. Oysa bilimsel bir eserde beklenen ilk şey, incelenen konuya mümkün olduğu kadar objektif kalabilmektir.

İlk bölümde dinî-tasavvufî edebiyat bir disiplin olarak ele alınmış, tarihî gelişimi, fikrî ve edebî arka planı ve alt yapısı verilmiştir (s. 4-40). Ayrıca bu edebiyatın özellikleri etraflıca ele alınarak temaları, nazım şekilleri, dil ve üslûp özellikleri verilmektedir (s. 41-48). Bu bölümün en çarpıcı yanlarından biri Türk edebiyatındaki çalışmalarını ile tanınan Abdülbaki Gölpınarlı'ya yapılan eleştiridir. Yazara göre Gölpınarlı, dinî edebiyatı zühd edebiyatı, divan edebiyatını da tasavvufî edebiyat olarak değerlendirerek bir tasnif hatasına düşmüştür. Gölpınarlı'nın hatası tekke şiirini ayrı bir bütünlük olarak ele almayıp onu şekil itibarıyla benzeşmesinden dolayı divan ve halk edebiyatlarının parçası görmesindedir. Oysa ki dinî-tasavvufî tekke şiiri kendi geleneği olan müstakil bir şiir türüdür (s. 33). Bize göre aynı kültürün eserleri olarak ortaya çıkan bu türler ne tamamen müstakil ne de tamamen iç içedir. Özellikle bu bölümde yazar, aynı konuyu farklı başlıklar altında defalarca işleyerek hem gereksiz tekrara hem de okuyucu açısından bir karmaşaya neden olmuştur.

İkinci bölümde bu edebiyatı hazırlayan unsurlar olarak din, dinî inançlar, efsaneler, tasavvuf ve kaynakları sıralanmıştır. Bu bölüm işlenirken de bazan fazlaca detaya kaçılarak konunun dağıtıldığı görülmektedir. Nitekim, Türkler'in eski dinleri hakkında verilen gereksiz bilgilerle bölümün konusu dinler tarihine kaymış gibidir (s. 56-67). Zaten kitabın genelinden de aynı izlenim çıkmaktadır.

Üçüncü bölümde dinî-tasavvufî edebiyatın tarihî gelişiminin verilmiş biçimi de bir tür antolojik özellik taşımaktadır. Orta Asya ve Anadolu edebiyat tarihleri olarak ikiye ayrılan bu bölümde Yûsuf Has Hâcib'den Zeynel Uslu Baba'ya kadar uzanan coğrafî ve tarihî seyirde şiirlerden örnekler verilmiştir (s. 53-481).

Son bölüm de ise dinî-tasavvufî edebiyatın şekil, tür ve anlatım özellikleri verilmektedir. Divan ve halk edebiyatında görülen bu türlerin sayısı yaklaşık altmışı bulunmaktadır. Bunlar arasında çok bilinen ve yaygın kullanımı olanlar olduğu gibi ender rastlananlar da vardır: İbretnâme, istihraçnâme, mahşernâme gibi.

Yayımladığı eserlerle edebiyat alanındaki çalışmalara katkı sağlayan Akçağ Yayınları, ayrıca neşrettiği eserlerin diline, üslûbuna ve imlâsına da önem göstermesi gerekmektedir, çünkü bu eserde de baskı ve tashih hatası türünden yanlışlar okuyucuyu rahatsız edecek boyutlardadır.

Söz gelimi, 'tarihle-bugünü' arasındaki tire işareti, 'halkın dili'ni derken burada konulan kesme işareti, halk-cumhur sentezi'nin italik olması dinî kelimesinin dinî, dini şeklinde farklı imlâsı ve süfi kelimesinin süfi şeklinde yazılması (s. 3). Ayrıca bazı cümlelerde de özne-yüklem uyumsuzluğu vardır. 18. sayfanın 5. paragrafında "Çünkü Türkler" diye başlayan cümle ile 30. sayfadaki ikinci paragrafın "Bu bakımdan..." diye başlayan cümlesi de bu kabildendir. Ayrıntılı bilgilerin yarattığı karmaşanın yanında bu tür yanlışların bulunması kitabın anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca yayım tarihi, indeks ve bibliyografyanın olmayışı da bir eksikliklerdir.

Uzun ve yorucu bir çalışmanın sonucunda ortaya konan bu eser maalesef yeterli malzemedен yoksundur. Bu noktada yazarı mâzûr gösterebilecek tek şey kendisinin de ifade ettiği gibi çalışmanın konuya giriş mahiyetinde olmasıdır. Eserin bu sahadaki

çalışmalara yaptığı katkı, tasavvuf edebiyatını yeni bir tasnifle müstakil bir bilim dalı olarak mercek altına yatırmak gerektiği hususunu ortaya koymasındır. Kitap hem müstakil olarak bu konuyu ele alması hem de yanlış sınıflama sonucu gözden kaçmış ya da gün yüzüne çıkmamış ayrıntıları vermesi bakımından yazarın teorisinin bir delili durumundadır.

Vildan Serdaroğlu Şişman

The Environmental Dimensions of Islam

Mawil Izzi Dien

Lutterwoth Press, London 2000, pp. 189.

İslâmî bir perspektiften yola çıkan müellif, gittikçe aciliyet arzeden çevre problemlerine bir müslüman duyarlılığı ile nasıl yaklaşabileceğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Giriş bölümünde İslâm'a yeşil çevreci gözlüğü, çevreye de İslâm'ın gözlüğü ile baktığını söyleyen yazar amacını özetlemiş olmaktadır. Çevre olaylarını İslâm'a göre yorumlarken bir yandan da bir çevreci duyarlılığı ile İslâm'a bakmakta ve İslâm'ın prensiplerini ve dünya görüşünü bu açıdan anlaşılır kılmaya çalışmaktadır.

Birinci bölümde Izzi Dien, "Din Olarak İslâm" ve "Çevre ve Çevrecilik" başlıkları altında hem İslâm hem de çevre hususunda özet ama oldukça doyurucu temel bilgiler vermektedir. Ayrıca tartışmalara temel teşkil edecek bazı dinî kavram ve çevre ile ilgili teknik deyimleri de ele alarak incelemektedir. Bunlar daha sonraki bölümlerde savunulan tezler için bir giriş niteliğindedir. Bu bölümde yazar dinlerle ilgili genel kavramsal değerlendirmelerini özellikle Smart'ın *The Dimension of Religion* adlı eserine dayandırmış ve buna paralel şekilde, bir inanç sistemi olarak İslâm'ın genel bir değerlendirilmesini yapmıştır.

Toprak, hava, su, hayvan ve insan gibi tabiatın temel unsurları İslâmî bir bakış açısı ile kozmik bir bütünlük içinde ikinci bölümde değerlendirilmiştir. Burada Kur'an'dan alınan örneklerle bazı kavramlar irdelenmekte ve bu kavramlar üzerine İslâm'ın çevre ile ilgili görüşleri inşa edilmektedir. Yazarın İslâmî çevre anlayışı ile ilgili birikimi sayesinde kitap pek çok probleme ilginç pratik açıklamalar getirmektedir. Kitabı başarılı kılan diğer bir husus ise yazarın akademik analizleri ile pratik sentezlerini sistematik bir şekilde birleştirmiş olmasıdır. İbn Kayyim el-Cevziyye'den yapılan alıntılarla İslâmî çevre anlayışının bugünkü tartışmalara konu olan problemlere nasıl uygun çözümler üretebileceği gösterilmektedir.

Üçüncü bölümde müellif İslâm ilâhiyatının, İslâm çevre doktrini oluşturmak için nasıl bir temel meydana getirebileceğini tartışmaktadır. Bunu yaparken sarsılmaz bir fikrî zemine ulaşmak için âdeta toprağı kazmakta ve bu temele İslâm ilâhiyatını ve onun temelîne de "tevhid" inancını yerleştirmektedir. Bu kavrama dayanarak bütün yaratılmışların birliğini ifade eden çevre ile ilgili bütüncül, kozmik bir sistem ortaya koymaktadır.